

5. Корсун, Н.Г. Сарыкамышская операция на Кавказском фронте мировой войны в 1914—1915 году / Н.Г. Корсун. — М. : Гос. воен. изд-во наркомата обороны Союза ССР, 1937. — 161 с.
6. Масловский, Е.В. Мировая война на Кавказском фронте 1914—1917 г. — Париж: La Renaissance, 1933. — 502 с.
7. Музейно-архивные листки, отчеты, проекты и положение по охране памятников искусства страны // Государственный архив Ставропольского края. — Фонд р-645. — Оп. 1. — Д. 10.
8. Об эвакуации военно-исторического музея и центрального архива при военно-историческом отделе // ЦГИА Грузии. — Фонд 1087. — Оп. 1. — Д. 212.
9. Спиридович, А.И. Великая война и Февральская революция: Воспоминания. Мемуары. — Минск: Харвест, 2004. — 719 с.
10. Тифлис и его окрестности : Путеводитель / Сост. турист. отд. географ. о-ва Грузии; под. ред. И.А. Асланишвили. — Тифлис: Церкумси, 1925. — 360 с.

Мязга Мікалай Мікалаевіч

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Ф. Скарыны (Гомель, Беларусь)

ПОЛЬСКА-САВЕЦКАЯ ВАЙНА 1919—1920 ГГ. У КАНТЭКСЦЕ СТАНАЎЛЕННЯ ВЕРСАЛЬСКОЙ СІСТЭМЫ МІЖНАРОДНЫХ АДНОСІН

Адным з найважнейшых наступстваў Першай сусветнай вайны для міжнароднай сітуацыі ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе стала аднаўленне незалежнасці Польскай дзяржавы. Яе станаўленне па часе супала з фарміраваннем Версальскай сістэмы міжнародных адносін. У ходзе гэтага працэсу адным з найбольш важных было пытанне аб усталяванні новых граніц у Еўропе. Асабліваю вастрыню яно набыло ў Цэнтральнай і Усходняй Еўропе, дзе распад трох імперый прывёў да карэнных тэрытарыяльных змен. Для адноўленай Польшчы пытанне аб граніцах было надзвычай актуальным. Польская палітычная эліта яшчэ ў час Першай сусветнай вайны намеціла контуры вырашэння пытання аб будучай граніцы сваёй краіны. Адзін з першых дакументаў, у якім былі сфармуляваны тэрытарыяльныя прэтэнзіі маючай адраджэнца Польшчы, — дэкларацыя Р. Дмоўскага да міністра замежных спраў Англіі А. Бальфура ад 30 сакавіка 1917 г. Ён прапанаваў правесці

ўсходнюю граніцу Польшчы па лініі Вільня, Дзвінск, Мінск, Пінск, Роўна, Камянец-Падольскі [1, с. 54, 56]. Р. Дмоўскі лічыў прапанаваны ім варыянт граніцы кампрамісным, бо значная частка «гістарычнай Польшчы» павінна была застацца за межамі Польскай дзяржавы, але пры гэтым яна павінна ўключыць тэрыторыі правінцыі, дзе, згодна яго меркаванню, заходняя (польская) цывілізацыя пусціла глыбокія карані [2, с. 57]. Лагер Ю. Пілсудскага па пытанні польскай усходняй граніцы на пачатку польска-савецкай вайны быў блізкі да пазіцыі эндэцыі, як гэта паказалі перамовы прадстаўніка Польскага нацыянальнага камітэта (ПНК) С. Грабскага з Ю. Пілсудскім у Варшаве ў снежні 1918 г. 16 снежня С. Грабскі паведаміў ПНК, што на перамовах кіраўнік дзяржавы выказаўся за граніцу, якая павінна праходзіць па лініі Ула, Бярэзіна, Случ, Гарынь. Гэта было блізка да «лініі Дмоўскага» і азначала непасрэднае ўключэнне асноўнай часткі Беларусі ў склад Польшчы [3, с. 185]. Такім чынам, тэрыторыя будучай Польшчы павінна была выйсці за польскія этнічныя граніцы, што ўступала ў супярэчнасць з абвешчаным Антантай прынцыпам права нацый на самавызначэнне і павінна было прывесці да канфлікту з Савецкай Расіяй, якая імкнулася захаваць уладу над літоўскімі, беларускімі і ўкраінскімі землямі.

Пытанне аб усталяванні граніц у пасляваеннай Еўропе пераможцы ўзялі ў свае рукі, і яно стала адным з цэнтральных на Парыжскай мірнай канферэнцыі. Польская дэлегацыя ў аснову сваёй праграмы па тэрытарыяльнаму пытанню паклала «лінію Дмоўскага». 3 сакавіка 1919 г. яна звярнулася да мірнай канферэнцыі з нотай, у якой былі выкладзены патрабаванні адносна граніцы. Падкрэслівалася, што Польшча, «хоць і са шкадаваннем», адмаўляецца ад усходняй часткі Беларусі, бо «далучэнне гэтых правінцый да Польшчы парушыла б яе цэласнасць». Далей падрабязна апісвалася лінія будучай польскай граніцы, якая павінна была прайсці на захад ад Віцебска і Магілёва і на ўсход ад Мінска і Мазыра [3, с. 252], г. зн. — глыбей на захад за лінію 1772 г., але з уключэннем у склад Польшчы значных этнічна няпольскіх тэрыторый.

Названыя планы Польшчы на Парыжскай канферэнцыі сутыкнуліся з нежаданнем краін Антанты ісці насустрач польскім пажаданням адносна ўсходняй граніцы. Як вядома, камісія Камбона сваім рашэннем ад 8 снежня 1919 г., зацвярджаючы лінію, на захад ад якой палякі маглі ствараць пастаянную адміністрацыю, кіравалася этнічным прынцыпам. Таксама не адпавядала польскім памкненням і прынятае на канферэнцыі рашэнне адносна Усходняй Галіцыі, якая не была ўключана ў склад Польшчы, а толькі перадавалася пад яе часовае кіраванне.

Сутыкнуўшыся з акрэсленай вышэй пазіцыяй краін Антанты адносна польскай усходняй граніцы, кіруючыя колы Польшчы робяць стаўку на сілавое вырашэнне пытання аб мяжы з Расіяй. Імкненне з боку Польшчы ўсталяваць кантроль над беларускімі, украінскімі і літоўскімі землямі становіцца асноўнай прычынай распачатай з лютага 1919 г. польска-савецкай вайны. Адзін з тагачасных лідараў Польшчы С. Грабскі ўказваў, што вайна з Савецкай Расіяй была перш за ўсё вайной за граніцу [4, s. 101]. Блізкі паплечнік Ю. Пілсудскага Л. Васілеўскі адзначаў прыныпова розны падыход кіраўніка дзяржавы да ўсталявання граніц на захадзе і на ўсходзе. Ён зыходзіў з таго, што польская заходняя граніца будзе ўсталявана Антантай. На ўсходзе ж, па словах Ю. Пілсудскага, «за ўсё, што здабудзем, будзем удзячны ўласным сілам» [5, s. 172—173]. Начальнік дзяржавы ўлічваў негатыўныя адносіны Антанты да пашырэння Польшчы за яе этнічныя граніцы і зрабіў выснову, што большую карысць ёй можа прынесці палітыка фактаў, якія адбыліся. Іх ён маскіраваў ідэяй федэралізму [6, s. 135].

Як бачым, спробы Ю. Пілсудскага ажыццявіць канцэпцыю федэрацыі звязаны з тымі ўмовамі, якія склаліся на ўсходзе Еўропы ў час фарміравання Версальскай сітэмы. Польскія аўтары яшчэ ў 1920-я гады адзначалі, што паколькі Антанта не жадала ўключыць у склад Польшчы беларусаў, украінцаў, то выйсце можна было знайсці ў вяртанні да «польскай традыцыі федэрацыі і аўтаноміі» [1, s. 60]. Неабходна пагадзіцца з пунктам гледжання сучаснага польскага гісторыка А. Чубінскага, які лічыць, што ідэя федэралізму мела вялікае прапагандысцкае значэнне. Ю. Пілсудскі не хацеў, каб на Захадзе яго палітыку разглядалі як імперыялістычную [6, s. 61, 119]. 8 красавіка 1919 г. ён гаварыў Л. Васілеўскаму, што не хоча быць ні імперыялістам, ні федэралістам і пакуль не мае магчымасці гаварыць аб гэтых справах [6, s. 59]. Гэтае «пакуль» хутчэй за ўсё мела на ўвазе працу Парыжскай канферэнцыі. Прапагандуючы ідэю федэрацыі, яе прыхільнікі ў Польшчы павінны былі ўлічваць папулярны ў той час лозунг аб праве нацыі на самавызначэнне, які меў падтрымку з боку вядучых краін Захаду. У інструкцыі МЗС Польшчы ад 7 ліпеня 1919 г. гаварылася пра неабходнасць пры далучэнні да Польшчы тых ці іншых тэрыторый паклапаціцца аб тым, каб Антанце была даказана згода іх насельніцтва на гэтае далучэнне [3, с. 330].

Кіраўніцтва Савецкай Расіі разглядала канфлікт з Польшчай перш за ўсё з пункту гледжання барацьбы за перамогу сусветнай рэвалюцыі. Ужо зімой — вясной 1919 г. рух Чырвонай Арміі на захад меў на мэце праз тэрыторыю Польшчы прынесці полымя сусветнай рэвалюцыі ў

Германію і далей у Заходнюю Еўропу [6, с. 127]. 15 лістапада 1918 г. было прынята рашэнне РВС Рэспублікі сфарміраваць Заходнюю армію, дывізіі якой павінны былі стаць ядром для фарміравання чырвоных войскаў савецкіх Латвіі, Беларусі і Польшчы [7, с. 52]. М. Тухачэўскі ў сваёй рабоце прызнаваў у якасці мэты паходу на Варшаву летам 1920 г. падштурхоўванне сусветнай рэвалюцыі [8, с. 61—63]. Аб імкненні ўрада Леніна выкарыстаць ваенныя поспехі Чырвонай Арміі для ажыццяўлення сусветнай рэвалюцыі сведчаць і рашэнні пленума ЦК РКП(б) ад 16 ліпеня 1920 г. [9, с. 142—143]. Савецкае кіраўніцтва вельмі хутка прыйшло да высновы, што менавіта палітыка Антанты і ствараемая ёю Версальская сістэма міжнародных адносін з’яўляюцца найважнейшай перашкодай на шляху ажыццяўлення сусветнай рэвалюцыі. Пры гэтым Польшчы адводзілася роля аднаго з апорных стаўпоў Версальскай сістэмы. У.І. Ленін, выступаючы на IX Усерасійскай канферэнцыі РКП(б), адзначаў: «Набліжэнне нашай арміі да Варшавы бяспрэчна даказала, што недзе блізка да яе ляжыць цэнтр усяго сусветнага імперыялізму, які пакоіцца на Версальскім дагаворы... Калі Чырвоная Армія паставіла гэты аплот пад пагрозу, захісталася ўся сістэма» [10, с. 282]. Ён падкрэсліваў, што летам 1920 г. Савецкая Расія «выступала на справе як сусветная сіла» [11, с. 354—355, 356].

Рыжскі мірны дагавор з аднаго боку быў выклікам Версальскай сістэме, бо насуперак пастановам Парыжскай канферэнцыі Расія і Польшча вызначылі граніцу паміж сабой без удзелу краін Антанты. Але фактычна, усталяваўшы і рэгулюючы адносіны паміж краінамі ва ўсходнееўрапейскім рэгіёне, ён стаў часткай Версальскай сістэмы. Прыняцце Саветам паслоў Антанты пратакола ад 15 сакавіка 1923 г. і з юрыдычнага пункту гледжання ператварыла Рыжскі дагавор у частку Версальскай сістэмы міжнародных адносін. Пра разуменне савецкім кіраўніцтвам непарыўнай сувязі Рыжскага і Версальскага дагавораў сведчыць выказванне І.В. Сталіна на XIV з’ездзе УКП(б) у снежні 1925 г. Ён адзначаў, што Версальскі дагавор узаконіў, акрамя іншага, «страту Украінай Галіцыі і заходняй Валыні, страту Беларуссю заходняй яе часткі, страту Літвой Вільні і інш.» [12, с. 14].

Такім чынам, як на палітыку Польшчы, так і на палітыку Савецкай Расіі ў час вайны паміж імі 1919—1920 гг. істотны ўплыў аказвалі вынікі Першай сусветнай вайны і працэс фарміравання Версальскай сістэмы міжнародных адносін. Польскія кіруючыя колы вымушаны былі ў сваёй усходняй палітыцы лічыцца з пазіцыяй краін Антанты па ўладкаванні Усходняй Еўропы і прыстасоўвацца да тых прынцыпаў, якія яны мелі намер пакласці ў аснову новай сістэмы міжнародных

адносін. Савецкая Расія стала разглядаць Версальскую сістэму як аплот «імперыялізму» і галоўную перашкоду на шляху сусветнай рэвалюцыі. Польшча лічылася важнейшым элементам гэтай сістэмы ва Усходняй Еўропе. Таму барацьба з ёй разглядалася савецкім кіраўніцтвам і як барацьба за сакрушэнне Версальскай сістэмы, што павінна было адкрыць шлях у Еўропу для пралетарскай рэвалюцыі.

Бібліяграфічны спіс

1. Wskreszenie Państwa Polskiego. Szkic historyczny: w 2 t. — Krakow: Krakowska Spółka Wydawnicza, 1925. — Т. 2. — 300 s.
2. Dmowski, R. Polityka Polska i odbudowanie Państwa. Wydanie drugie / R. Dmowski. — Warszawa: Nakładem księgarni Perzyński, Niklewicz i s-ka, 1926. — 534 s.
3. Беларусь у палітыцы суседніх і заходніх дзяржаў (1918—1920 гг.): зб. дак. і матэрыялаў: у 4 т. — Мінск: Юніпак, 2008. — Т. 1, ч. 1. — 539 с.
4. Grabski, S. Z zagadnień polityki narodowo-państwowej / S. Grabski. — Warszawa: Perzyński, Niklewicz i s-ka, 1925 — 134 s.
5. Wasilewski, L. Józef Piłsudski: Jakim Go znałem / L. Wasilewski. — Warszawa: Roj, 1935. — 235 s.
6. Czubiński, A. Walka Józefa Piłsudskiego o nowy kształt polityczny Europy Środkowo-Wschodniej w latach 1918—1921 / A. Czubiński. — Toruń: Wyd. Adam Marczałek, 2002. — 444 s.
7. Nowik, G. Chronologia, terminologia, character cele wojny Polski z bolszewicką Rosją / G. Nowik // Спрэчныя пытанні. 3 гісторыі польска-беларускіх узаемаадносін у 1918—1945: зб. навук. пр. II—IV Міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 2010—2012 / пад рэд. Э. Расоўскага, А. Вялікага. — Мінск: І.П. Логвінаў, 2013. — С. 48—54.
8. Тухачевский, М. Поход за Вислу / М. Тухачевский // Поход за Вислу / М. Тухачевский; Война 1920 г. / Ю. Пилсудский. — М.: Новости, 1992. — С. 3—88.
9. Польско-советская война 1919—1920 (Ранее не опубликованные документы и материалы): в 2 ч. — М.: Ин-т славяноведения и балканистики, 1994. — Ч. 1. — 216 с.
10. Ленин, В.И. Политический отчет ЦК РКП(б) на IX Всероссийской конференции 22 сентября 1920 года / В.И. Ленин // Полн. собр. соч.: в 55 т. — М.: Изд-во полит. лит., 1967—1981. — Т. 41. — С. 281—285.
11. Ленин, В.И. Речь на совещании представителей уездных, волостных и сельских исполнительных комитетов Московской губернии 15 октября 1920 г. / В.И. Ленин // Полн. собр. соч.: в 55 т. — М.: Изд-во полит. лит., 1967—1981. — Т. 41. — С. 344—361.
12. Четырнадцатый съезд ВКП(б). Стенографический отчет. — М.: Госиздат, 1926. — 789 с.